

STAROSLOVANSKA OKOSTJA IZ DOBRAČE PRI KRAGUJEVCU

ZLATA DOLINAR-OSOLETOVA

Izdelano na sekciji za arheologijo SAZU
in na Antropološkem inštitutu Univerze v Ljubljani

Uvod

Arheološki inštitut SAN, Beograd, nam je poslal v antropološko obdelavo staroslovanska okostja, izkopana v Dobrači blizu Kragujevca, okraj gružinski. Pod nivojem grobišča je bil odkrit pokop dveh žarastih grobov, ki sta ležala v gomili, ki so jo arheologi datirali v konec bronaste dobe.¹

Dobili smo ostanke 44 oseb. Od tega je: 9 boljše ali slabše ohranjenih in rekonstruiranih lobanj; 6 lobanj brez mandibule, brez obraznega dela ali brez baze; 26 lobanj v fragmentih ali samo posamezni koščki lobanj. Skupaj 41 slabše ali boljše ohranjenih lobanj.

17 boljše ali slabše ohranjenih femurjev, od katerih so štiri z nezaraslimi epifizami; 3 tibije, dve nedorasli brez epifiz; 2 popolni medenici.

Od medenic je ena zelo majhna (št. 29), ženska, druga (št. 41) pa je večja in tipična moška medenica, ki pa ni sestavljena, ker je zelo slaba kongruenca med sklepi zaradi postmortalne deformacije.

Razen teh kosti imamo samo še odlomke medenic, križnic, posamezna vretenca ali samo odlomke, odlomke diafiz dolgih kosti itd.

Okostja so slabo ohranjena. Od 75 registriranih grobov smo dobili v laboratorij le 44 skeletov ali posameznih delov skeletov.

¹ Okostja in dele okostij smo dobili v laboratorij v papirnatih vrečkah z označbami posameznega okostja. Ker so bile črke in številke pisane, smo jih v mnogih primerih le s težavo razvozlali. Glede na to je moglo priti do pomote pri prepisovanju označb na lističe, ki smo jih prilagali kostem iste osebe v škatle. Te prvotne črke s številkami in ulomki pojasnjujejo verjetno topografski položaj okostja na terenu, za antropološko obdelavo pa takšen naziv ne bi bil primeren. Vprašali smo Arheološki inštitut po morebitnem enostavnejšem poimenovanju, nakar so nam poslali razlago za prvotno označbo v enostavnih zaporednih številkah. Vendar v tem seznamu nismo našli prav vseh naših oznak in njihovih števil. Vsled tega smo pustili te označbe takšne kot so in zato ni dvoma, da so nekoliko napačne (B/7, I D gir 2, D/6 15).

Med temi imamo take, kjer predstavljajo le en fragment kolčnice, stegenice ali lobanje ves skelet določene številke. Kostni so v veliki večini razmeroma zelo temnosive, nekatere postmortalno razjedenc. Pri tem nehote pomislimo na to, da so skeleti ležali v temnem humusu ali v barskih plasteh, ali pa v plasti, ki je prepojena z naplavljenimi organskimi ostanki. V ta ugibanja se ne bomo poglobljali, ker je dejansko stanje znano arheologom, ki so delali na terenu. Razen teh slabo ohranjenih kosti pa imamo tudi takšne dele okostja, pri katerih je kostna substanca malo prizadeta zaradi dolgega ležanja v zemlji. Od teh jih je bilo precej močno poškodovanih pri izkopavanju. Tako n. pr. bi lobanje št. 29, 41, 49 in 64 lahko povečale število merljivih lobanj, v primeru, da bi pri izkopavanju bolj pazili na skelete. Lobanja št. 23 bi tudi lahko ostala popolnoma nepoškodovana. Očitno je, da izkopavanju ni prisostvoval antropolog, ki bi pazil na okostja pri odkrivanju in zamotavanju za transport. Pri pregledu označb vidimo, da mnogokje ni jasno, kateremu okostju pripadajo posamezni fragmenti, ali pa morda že sami predstavljajo celo osebo.

Ob kosteh ne dobimo vtisa, da so bili to močni ljudje. Le pri treh, štirih skeletih lahko označimo njih kosti za masivne, sicer so le srednje debele, precej pa je tudi gracilnih. Morda bi jih prišteli k srednje močnim. Ako pa upoštevamo dolžine stegenic, bi mogli trditi, da so bili ti ljudje visoko rasli. Ne smemo pozabiti, da so nam znane dolžine femurjev le devetih okostij. Razen tega je velika verjetnost, da so se ohranili najmočnejši femurji, to je takšni, ki imajo debelo plast kompakte in so morda tudi med najdaljšimi. Prav tako je z lobanjskimi kostmi; čim debelejšje so, dlje ima opraviti čas, da jih popolnoma uniči. Iz majhnega števila znanih dolžin stegenic ne moremo sklepati n. pr. na visokoraslost, dasi je srednja dolžina femurjev večja kot v vseh doslej obdelanih staroslovanskih grobiščih.

Od vsega materiala je:

Tab. 1

moških	27,7 %
žensk	18,6 %
?	21,0 %
otrok	32,6 %

Iz tabele je razviden visok odstotek po spolu nedoločenih oseb, kar je lahko razložiti s slabo ohranjenostjo okostij. Poleg tega je določenih dokaj več moških kot ženskih skeletov. Iz tega dejstva sledi, da se moške kosti verjetno lažje ohranijo kakor ženske in moremo tako predvidevati v okostjih, ki so po spolu nedoločljivi, morda več ženskih okostij kot moških. Vse to pa je le sklepanje, ki ga ne moremo podkrepiti z dokazi. Za domnevo, da v grobišču ni bilo pokopanih približno enako število moških in žensk, pravzaprav tudi ni razloga.

Dalje vidimo, da pripada 14 najdenih okostij (32,6 %) otrokom. Na terenu so arheologi registrirali 75 grobov in od teh 26 otroških okostij. Pripomniti moramo, da sta bili v enem grobu dve otroški okostji, ki sta zabeleženi pod isto številko. Zaradi tega moramo računati 26 otroških skeletov na celotno število 76 okostij, to je: 34,2 %. Ta številka je nekaj višja od odstotka, ki smo ga dobili samo na osnovi materiala v laboratoriju. To je razumljivo, saj se otroške koščice težje ohranijo, kakor deli odraslih okostij.

Tab. 2. Odstotki otrok v naših staroslovanskih grobiščih

Dobrača	Turnišče	Ptuj	Bled »1948«	Bled »1949«
34,2 %	29,6 %	22,1 %	42,6 %	28 %

Odstotek otrok na grobišču Bled »1948« ostaja še nadalje največji, takoj za tem pa sledi, kot vidimo, že Dobrača. Izračunali smo kritične zneske razlik umrljivosti otrok med Dobračo in ostalimi staroslovanskimi grobišči. CRD (kritični znesek razlike) odstotka otrok Dobrače in Ptuja je 3, kar ustreza spodnji meji značilnosti. Premajhno število okostij v grobišču Dobrača je krivo, da nima nobeno statistično določeno dejstvo take veljave, kakršno bi moralo imeti. Kritični zneski razlik odstotkov otrok Dobrača—Turnišče in Dobrača—Bled »1948« niso značilni, ker znašajo 0,65 oziroma 1,95. Razlika med umrljivostjo otrok v Dobrači in drugih najdiščih je bila lahko stvarno utemeljena. (Tabela 3.)

Tab. 3. Čas smrti

Spol	inf. I in II	juv.	adult.	mat.	sen.	?
	n	n	n	n	n	n
moški	—	1	6	4	2	—
ženski	—	2	3	2	1	—
?	14	1	5	1	—	2
skupaj	14	4	14	7	3	2
%	32,6	9,1	32,6	15,3	6,3	4,1

Tabela je sestavljena po materialu, ki smo ga dobili v laboratorij. Kakor je bilo že omenjeno, smo pri primerjavi umrljivosti otrok na grobišču Dobrača z drugimi grobišči upoštevali odstotek otrok, določen po zapisniku arheologov s terena.

V primerjavi z razporedbo okostij iz ptujskega grobišča je v Dobrači več mladoletnih in odraslih (»adultus«) okostij. »Ptuj« ima 5,3 % juvenilnih in 27,4 % adultnih okostij. Skeletov zrelostne dobe je bilo v Ptujju 31,8 %, medtem ko je odstotek iz Dobrače znatno manjši (15,3 %). Senilne lobanje imamo le tri, to je 6,3 %, v ptujski nekropoli je 10,4 % okostij starostne dobe nad 55 let. Očitno je, da je bila življenjska doba ljudi na mestu sedanje Dobrače krajša od življenjske dobe nekdanjih prebivalcev Ptuja in da niso močno

umirali le otroci, temveč tudi dorasli mladi ljudje. Edino možno sklepanje v tem primeru so slabe življenjske razmere v Dobrači, iz katerih sledi slabo zdravstveno stanje prebivalcev.

Opisni znaki

L o b a n j a

Lobanje nimajo izrazitih nadočesnih obokov, pač pa v večini primerov le naznačene, drugod nekoliko izstopajoče. Iz tega sledi, da ti ljudje niso imeli globoko ležečih oči; po tem znaku bi jim mogli prisojati sodobni videz. Isto lahko rečemo o položaju glabele, ki na splošno ne leži močno dvignjena nad površino čela. Na dveh lobanjah jo sicer izraziteje opazimo, toda tudi tu ta stopnja ni kaj posebnega. V ostalih primerih je za malenkost dvignjena nad površino čela ali pa je celo v njegovi ravnini. V zvezi s čelnim delom je važneje omeniti izrazito nagnjenost čelnice. Merili smo kot nagnjenosti čela, kot med $n-br$ in $n-i$. To smo lahko izvedli na petih moških in na eni ženski lobanji. Zneski so približno v mejah, ki jih je ugotovil Ivaniček za ptujске lobanje. Glede na to, da ta meritev ni odvisna le od nizko ležeče bregme, ampak od lege iniona, lahko najdemo — glede na frankfurtsko horizontalno — tudi pri razmeroma poševnem čelu velik kot. Razen tega smo opazovali čelnice fragmentiranih lobanj, ki niso bile merjene. Te nam dajo slutiti v večini primerov nizka čela. To se ujema z dolihokranijo, ki prevladuje v naši seriji in jo mnogokrat spremljajo poševna čela. Na dveh lobanjah (B/7 in Dgir 2) vidimo po sredi čelnice rahlo naznačen sagitalni greben. Lobanja št. 19 ima nekoliko izrazitejšega.

Na lobanji št. 59 vidimo popolno suturo metopiko. Ker imamo od mnogih skeletov le posamezne fragmente lobanj ali le postkranialnega skeleta in ostali deli okostja niso znani, ne bi bilo realno, računati odstotke, n. pr. metopizma, suturalnih kosti ali kakršnih koli posebnosti od vsega števila ugotovljenih individuov. Odstotek metopizma, računano od 21 skeletov, pri katerih smo mogli opazovati frontalno regijo, znaša 4,8. V primerjavi z odstotkom metopizma ostalih staroslovanskih grobišč je ta odstotek majhen; Turnišče 7,7 %, Bled »1948« 12 %, Ptuj — moški 5,6 %, ženske 6,9 %, Bled »1949« 20 %.

Parietalna regija ne kaže velikih posebnosti. Sagitalnega grebena ne srečamo na nobeni lobanji, tuberi so boljše ali slabše izraženi. Na ženskih lobanjah so vidnejši, na moških so temenice enakomerneje zaobljene. Vendar ta znak ni stoddostno zanesljiv kot spolni znak. Na lobanji št. 19 vidimo sploščenost v obelionu, kar je sicer pogostnejši pojav na lambdi.

Zatilna kost je na splošno enakomerno zaobljena, razen na ženski lobanji št. 16 in moški št. 41, kjer imamo srednje razvit torus occipitalis ki na ostalih lobanjah niti naznačen ni. Inioni leže na

majhnih izboklinah, samo lobanje št. 19, 41 in B/7 7 imajo inione na izrazitih izrastkih. V večini primerov te točke niso dvignjene nad površino zatilnice. Lahko rečemo, da okostja iz Dobrače nimajo močno izstopajočih narastišč mišic. V kolikor lahko opazujemo dolge kosti, tudi tu ne vidimo jasnih narastišč. Po tem bi mogli trditi, da nimamo opravka s kaj izrazito mišičatimi ljudmi. V predelu lambde ima nekaj lobanj manjšo ali srednje veliko sploščenost. Izvor tega pojava ni pojasnjen, nedvomno pa ni patološki. Ossa suturalia smo našli na lobanjah šestih moških in petih žensk ter med fragmenti štirih otroških lobanj. Os Incae ni na nobeni lobanji.

V veliki večini je oblika očnic kvadratasta. Vendar niso nizke, niti pretirano visoke, tako da jih označujemo kot srednje. To nam potrjujejo tudi indeksi. O pravi prognatiji, ki jo srečujemo pri nekaterih današnjih izvenevropskih ljudstvih, ne moremo govoriti. Dve lobanji imata nekoliko naprej štrleče zobne nastavke. To bi pa našli tudi pri današnjih evropskih posameznikih. Spodnje čeljustnice so srednje velike, po večini gladkih površin, mnoge pa tudi prav drobne in majhne. Lobanja št. 59 ima večjo mandibulo z zelo debelim corpusom, toda po obliki je kljub temu bolj otroška z gladko površino. Temu primerno so razviti tudi obradki. Majhni so, osrednje ležeči in večinoma okrogli. Na petih spodnjih čeljustnicah (34, 49, 64, B/7 7, Dgir 2) se jasneje izraža narastišče masetra, tako da lahko govorimo o izvihanem robu na gonionih. Kostni same so kljub temu gracilne ali vsaj le srednje močne. Mandibula okostja št. 49 ima še to posebnost, da je zelo visoka v simfizi (59 mm), kar se še jasneje izraža zaradi redukcije zobnega nastavka v predelu meljakov, medtem ko je kost sama majhna; razen tega nima osrednje ležečega obradka, temveč deljenega.

Zobje

Ob pregledu zob spoznamo, da so imeli ti ljudje zdrave zobe; v skupini juvenilnih in adultnih (do 55 let) so zobovja popolna. Izjemna sta dva primera, kjer še manjkajo ali sploh manjkajo zadnji meljaki. Do zrelostne dobe najdemo zobno gnilobo le v 10 % okostij, pri čemer je po gnitju prizadet le po en zob. Pri vseh brez izjeme so zobje dobro ohranjeni; obrabljenost je pri veliki večini še v prvih začetkih.

Slika se precej spremeni, ko gledamo zobe skeletov z označbo maturus. Večina ima še vedno popolno zobovje, vendar najdemo že 42,9 % čeljusti z nepopolnim zobovjem. Odstotek kariesa se dvigne na 74,5 %, in to zopet le na enem zobu. Verjetno so imele osebe z nepopolnim zobovjem nekoč gnilobo na zobeh, ki so izdrti. Morda bi mogli pomisliti tudi na paradentozo? Stanje z enim samim bolnim zobom je le trenutno stanje, ki smo ga našli. Presenetljivo je, da so

tako redno sproti odstranjevali vsak prizadet zob. Obrabljenost zobnih kron je v tej dobi že redno močna.

Od starejših oseb, od 55 let navzgor imamo samo tri okostja. Pri vseh opazimo nepopolno zobovje in spet gnilobo le na enem zobu. Eden ima vidne sledove gnojnega vnetja na korenini zoba. Na lobanji št. 22 je opaziti veliko votlino ($28 \times 16 \times 18$ mm) nad koreninami prvih štirih zob, zgoraj levo, kar pripisujemo fistuli. Tretji starčevski skelet ima v čeljusti samo še en okrnjen zob in temu primerno tudi zakrnelo zobišče.

Anomalije in patološke spremembe

Lobanje smo proučili tudi glede na posebnosti in morebitne patološke spremembe. Mnogo tega nismo zasledili. Na lobanji št. 8 opazimo na desni temenici blizu temena dokaj globoko vdrtino, povzročeno v času, ko je oseba živel. Vzrok je bil udarec s topim predmetom ali padec in pri tem udarec na lobanji. Približno isti pojav vidimo na lobanji št. 53. Prizadeta je bila prav tako desna temenica, in sicer natanko na tuber parietale. Vidna je plitva jamica podolgaste oblike, približno en cm^2 velika. Manjšo umetno deformacijo vidimo na lobanji B/7 7 na levi nadočesni nabrekli in blizu glabele. Na tej strani je kostna masa stlačena proti čelnemu sinusu in s tem torus supraorbitalis desne in leve strani nesimetričen.

Precej je tudi kosti lobanjskega svoda, katerih površina je neravna, razjedena. Največkrat zasledimo to na temenicah, neredko tudi na zatilnicah. Nismo pa mogli dognati, ali so te spremembe izključno postmortalne, ali pa imamo morda tu opravka s patološkimi spremembami na kosteh.

Krovne kosti so različno debele, mnoge so razmeroma tanke, druge srednje debele, torej običajnih debelin, nekatere debelejšje. Nismo jih merili, ker bi lahko to izvedli samo na lobanjah, ki so bile prvotno razstavljene, ali pa na delih lobanj zelo nepopolnih okostij. Okostje št. 53 sestavlja gornji del čelnice, okrnjeno desno temenico in še neke okrnjene lobanjske kosti. Kostni so trdne in debele, zato smo jim izmerili debelino. Prav tako smo izmerili tudi debeline lobanjskega krova št. 71, kar smo od tega individua tudi edino dobili v laboratorij.

Št. 53 os frontale: tuber 5 mm, prednji del 10 mm,
zadaj ob koronalnem šivu 11 mm,
os parietale 7—8 mm

Št. 71 os parietale 6—11 mm; frontale 7—9 mm
protuberantia occipitalis 19 mm.

Po Martinovih podatkih o srednjih merah odraslih lobanj merijo
 os frontale (v gornjem delu) 5,5—6,3 mm,
 os parietale 3—8 mm,
 os occipitale, protuberantia externa, 15 mm.

Kot kaže meritev, sta ti dve lobanji debelejši od srednje debelih, povprečnih lobanj. Lobanjske kosti se spreminjajo v času življenja. Spreminja se debelina in teža lobanje poleg celotne oblike in šivov. Po Martinu je lobanja najdebelejša v petdesetem letu življenja ali še kasneje. Lobanjske kosti se torej debelijo, ko je rast kosti ostalega skeleta že zaključena. Po Martinu najdemo često v visoki starosti atrofijo ali redkeje hipertrofijo lobanjskih kosti. Izredne debeline so po njegovem mnenju skoraj vedno posledica patoloških dogajanj. V našem primeru ne moremo z gotovostjo govoriti o patoloških spremembah. Pri tem upoštevamo enake pojave v Turnišču in na Bledu, kjer prav tako s tem v zvezi nismo zasledili bolezenskih pojavov in tudi nismo mogli zaključiti, da bi bila izredna debelina posledica bolezni. Zaradi tega se ne priključujemo Martinovemu mnenju.

Ostale kosti okostij so tako slabo ohranjene in maloštevilne, da ne moremo mnogo povedati o njih. Tudi tiste dolge kosti, ki smo jih merili, v veliki večini niso cele, temveč imajo bolj ali manj okrnjene epifize. Kostni so v splošnem srednje močne, nekatere nekoliko močnejše, druge gracilnejše v zvezi s pripadnostjo po spolu.

Na diafizi desnega femurja št. 66 vidimo zaraslo frakturo. Ker imamo le obe diafizi stegenic tega okostja, ne pa celih femurjev, ne moremo primerjati obeh dolžin kosti. Na zarastlini se vidi, da je nekoč prelomljena kost postala znatno krajša od leve stegenice. Oba prelomna dela sta zrasla med seboj na strani, ne na prelomni ploskvi. Na mestu, ki ustreza kasnejši ventralni in dorzalni strani zrasle diafize, vidimo spredaj večjo, zadaj manjšo lijakasto vdolbino. Iz tega lahko sklepamo, da je sledil nesreči bolezenski proces, lijakasti kanali pa so nastali na mestu, kjer je gnoj odtekal. Verjetno je nastala ob prelomu rana, ki se je inficirala. Sodimo, da mora biti desna stegenica za več cm krajša od leve in je ta človek precej močno šepal. Ne samo to! Distalni prelomljeni del se je obrnil navzven (fibularno) okrog podolžne osi osi za približno 90° in se tako zrasel s proksimalnim delom prelomljene diafize. Po tem sodeč je prizadeta oseba, ki smo jo spoznali za moškega zrele starosti, hodila z desnim stopalom navzven, tako da sta osi stopal tvorili pravi kot s petami skupaj. Ako predvidevamo, da je hodil, kakor navadno, z levim stopalom nekoliko navzven, sta obe stopali tvorili med seboj še večji kot. Ne dvomimo, da so tej spremembi lokomocije sledile še druge spremembe kosti, morda v kolku in križnici ter v stopalu. Žal od vsega tega nimamo ničesar ohranjenega.

Stegnenica okostja št.66 v primerjavi z nepoškodovanim femurjem.
Crista femoris tvori na sliki desni rob niže od preloma

Mere in indeksi

Telesna višina

Individualno višino smo mogli izračunati le v enem primeru. Posluževali smo se Lee-Pearsonove formule določanja višine individua iz znane dolžine femurja in tibije ali femurja in humera. V našem primeru poznamo dolžino kosti, ki pripadata okostju spodnje ekstremitete. Ti dve dolgi kosti pripadata ravno zelo nepopolnemu skeletu št. 15, od katerega poznamo le dva fragmenta medenice, oba femurja (levi cel, desnega diafizo) in desno tibijo. Nismo mu mogli določiti niti spola niti natančnejše starosti, ugotovili smo le to, da je okostje odrasle osebe. Konstante za računanje telesne višine so za ženski spol manjše kakor za moški; ako prisodimo te kosti ženski, dobimo telesno višino 161,5 cm, če moškemu, pa 166,2 cm.

O višini populacije iz Dobrače torej ne moremo govoriti na osnovi le ene znane osebe, razen, v koliko bi se ozirali na znane dolžine femurjev devetih okostij, ki so znatne v primeri z dolžinami femurjev iz drugih staroslovanskih grobišč. Ker obstaja možnost, da je ta material izbran, to se pravi, da so bili poslani v laboratorij le močnejši femurji, ostali pa so razpadli ali se uničili pri izkopu, si ne dovoljujemo delati daljnosežnejših sklepov le na osnovi teh stegenic. Omenimo pa lahko, da bi povprečen moški, katerih je od devetih okostij s stegenicami pet, meril približno 170 cm. To smo posneli iz Manouvrierjeve tabele, kjer ima izračunane višine celotne osebe iz posameznih dolgih kosti. Če bi te številke dejansko ustrezale, bi bila serija visokorasla. Vidimo, da so podatki glede višine oseb v grobišču dovolj nepopolni.

Možganska kapaciteta

Izračunali smo možganske prostornine osmim lobanjam. Vzeli smo Pearsonovo formulo, ki upošteva višino lobanje. Tako dobljene prostornine petih moških lobanj so med minimalno 1359 cm³ in maksimalno 1608 cm³. Tri ženske lobanje imajo 1249, 1286 in pa 1307 cm³ možganske prostornine (Tab. 4).

Tab. 4. Primerjava razporeditev možganskih kapacitet za oba spola

Možg. kap. po Sarasinu	Dobrača		Turnišče		Ptuj		Bled »1948«		Bled »1949«	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
oligenkefali	—	—	—	—	2	1,2	2	5,9	5	13,0
eukenkefali	4	50,00	1	14,29	24	36,2	16	47,1	7	30,5
aristenkefali	4	50,00	6	85,71	57	62,6	16	47,1	15	56,5
n	8		7		85		34		23	

V primerjavi velikosti možgan ne vidimo ničesar presenetljivega. Tudi iz Dobrače poznamo ljudi z veliko možgansko kapaci-

teto, prav kakor iz severnih staroslovanskih grobišč. To bi tudi ustrezalo Evropejcem sedanjega časa, saj najdemo pri njih ravno največje število možgan s prostornino 1450 cm³, ki tvori vprav prehod med euenkefali in aristenkefali.

L o b a n j a

Število merljivih lobanj je primeroma majhno. Merili smo vse diametre, obode in kote, kar je bilo glede na ohranjenost mogoče. Dobili smo različna števila meritev. Tako imamo n. pr. na moških lobanjah znanih šest lobanjskih dolžin, toda le tri širine obraza in pet širin spodnjih čeljustnic. Večino meritev je bilo možno izvršiti na petih moških in štirih ženskih lobanjah (Tab. 5).

V glavnem vidimo tu običajne številke za posamezne mere. Posebej bi omenili le širine lobanj. Srednje vrednosti so pod povprečkom velike večine danes živečih ljudi in tudi mnogih paleolitskih hominidov. Variacijska širina naših meritev se razteza od 151 do 140 mm, upoštevajoč oba spola. Meji (po Martinu, citiran Török, 1902), ki označujeta majhno oziroma veliko širino lobanje, sta 136 in 152 mm. Od desetih znanih širin imamo v seriji Dobrača sedem manjših od 136 in eno točno 136 mm.

Več nam bo pokazala primerjava teh mer z merami iz drugih naših staroslovanskih grobišč (Tab. 5).

Tab. 5. Primerjava povprečnih mer (M) lobanj v mm

		Dobrača	Turnišče	»Toldt«	Ptuj	Bled »1948«	Bled »1949«
dolžina	m	186,8	189	186,5	189,3	185,3	186
	ž	178	180,5	180	180,8	177,4	179
širina	m	137	139,6	140,5	143,6	141	142
	ž	132	134,7	137,3	140,7	156,2	140
višina	m	136	142,6	133,6	136,5	132,5	135
	ž	132	142	128,8	129,6	130,4	135
najmanjša	m	98,3	97,2	97,9	—	96,5	97
širina čela	ž	94,5	95,1	95,1	—	94,2	92
bigon. širina	m	102	102,4	—	—	100,5	99
	ž	85,5	95,2	—	—	92,5	91
širina nosu	m	24	22,6	—	—	23,7	26
	ž	23,5	23,6	—	—	22,8	24,5
obod lobanje	m	526,3	534,0	—	—	519,0	528
	ž	501,2	510,0	—	—	496,0	509
višina orb.	m	32	31,5	—	32,9	32,2	35
	ž	32,5	31,6	—	32,7	33,4	33
širina orb.	m	41,3	41	—	41,7	40,2	39
	ž	41	40,2	—	40,5	38	38
višina mand. v simf.	m	30,4	33,3	—	—	32,4	34
	ž	29,2	29	—	—	29	28

Naš material se v povprečnih merah dovolj dobro ujema z lobanjami iz prikazanih grobišč. Morda je omembe vredna le manjša širina lobanje in neznatno večja širina nosu v naši seriji.

Neurokranion

Računali smo vse glavne indekse, zlasti pa tiste, ki jih moremo primerjati z istimi indeksi iz ostalih naših staroslovanskih grobišč. Izračunali smo tudi druge, kolikor so dopuščale izvršene meritve.

Širinsko-dolžinski indeks. — Znanih je deset teh indeksov, in sicer šest na moških in štiri na ženskih lobanjah. Najmanjši znesek smo dobili pri ženski lobanji, namreč 68,4, kar prištevamo po Garsonu k hiperdolihokranim lobanjam. Največjega, 75,8, najdemo zopet med ženskimi, in imenujemo lobanjo te oblike mezokrano. Variacijska širina širinsko-dolžinskih indeksov je majhna; lahko rečemo, da je glede na to material dovolj enoten.

Tab. 6. Primerjava grupiranja po širinsko-dolžinskih indeksih med staroslovanskimi grobišči

		Dobrača	Turnišče	Ptuj	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%	%
hiperdolihokran	65,0—69,9	10	—	2,9	2,3	2,6
dolihokran	70,0—74,9	70	33,3	24,9	34,2	34,2
mezokran	75,0—79,9	20	66,7	54,3	54,6	39,5
brahikran	80,0—84,9	—	—	15,9	6,8	15,8
hiperbrahikran	85,0—89,9	—	—	2,9	2,3	5,3
ultrabrahikran	90,0—	—	—	—	—	2,6
n		10	10	173	44	38

Pogled na to tabelo nam pove najprej, da imamo zelo skromno število primerov, kar je nedvomno slaba točka vse naše obdelave. Začudimo se ob očitni koncentraciji v postavki dolihokranih lobanj. Razen Dobrače so vse ostale serije, ki jih primerjamo, pretežno mezokrane. Za izredno dolihoidnost lobanj je v veliki večini primerov odgovorna majhna širina, ne toliko dolžina. Resnici na ljubo omenimo še nekaj glede na lobanjo D/6 15, ki ima najnižji š/d indeks. Na inštitut smo jo dobili v dokaj majhnih fragmentih. Izvršili smo njeno rekonstrukcijo, v koliko je bila lobanja sploh popolna. Praksa nam je pokazala, da je še tako skrbna rekonstrukcija le samo rekonstrukcija, kjer se lahko spremeni vrednost kekega diametra. Spoznali smo, da je največkrat prizadeta širina, in sicer prav v tem smislu, da je po rekonstrukciji manjša. Glede na to dopuščamo možnost, da bi imela cela ohranjena lobanja št. D/6 15 za eno ali dve enoti višji indeks.

Višinsko-dolžinski indeks. — Poznamo osem višinsko-dolžinskih indeksov, in to pri petih moških in treh ženskih lobanjah. Število teh določenih indeksov nam je omejilo število znanih višin (ba—b), ki jih imamo sicer devet, toda pri ženski lobanji št. 27 ne poznamo dolžine. Najmanjši indeks ima moška lobanja št. 41, in sicer 68,2, tako da jo prištevamo k hamekranim. Največji indeks (74,7) najdemo na moški lobanji št. 24 in jo prištevamo k ortokranim. Ostalih šest lobanj ima indekse od 72 do 74,2. Najmanjša vrednost se le nekoliko razlikuje od ostalih vrednosti.

Primerjava odstotne razporeditve hamekranih, ortokranih in hipsikranih lobanj v Dobrači in ostalih staroslovanskih grobiščih je podana v Tab. 7.

Tab. 7

		Dobrača Turnišče		Ptuj	B. »1948« B. »1949«	
		%	%		%	%
hamekran	—69,9	12,5	—	22,5	15,1	24
ortokran	70,0—74,9	87,5	37,5	60,1	76,0	44
hipsikran	75,0—	—	62,5	17,4	9,1	32
n		8	8	138	33	25

Tabela kaže, da v naši seriji močno prevladujejo ortokrane lobanje, da hipsikranih sploh ni, in da je ena hamekrana. Največja razlika je med serijo iz Dobrače in serijo iz Turnišča. Ta razlika je nastala zaradi turniškega materiala, ker prednjači ta med vsemi ostalimi z množino hipsikranih lobanj.

Višinsko-širinski indeks. — Imamo osem višinsko-širinskih indeksov. Najmanjši (92,6) je bil določen na lobanji št. 41. Kot vidimo, moška lobanja št. 41 v višinsko-dolžinskem in višinsko-širinskem indeksu izstopa iz serije, ker ima glede na svojo dolžino in širino majhno višino. Pripomniti moramo, da dolžina in višina te lobanje nista popolnoma zanesljivi, ker se je squama ossis frontalis postmortalno deformirala v toliko, da je sedaj slaba kongruenca v koronalnem šivu.

Dve lobanji imata indekse 97,8 in 97,9, spadata torej na mejo metriokranih in akrokranih, vse ostale pa so akrokranne. Ni dvoma, da je zelo močna tendenca k akrokraniji ali, z drugimi besedami, velika višina v primeri s širino ali majhna širina v odnosu do višine.

Tab. 8. Primerjava odstotne razporedbe glede na v/š indeks Dobrače in drugih staroslovanskih grobišč

		Dobrača Turnišče		Ptuj	B. »1948« B. »1949«	
		%	%		%	%
tapeinokran	—91,9	—	12,5	38,4	22,6	33,3
metriokran	92,0—97,9	37,5	12,5	44,2	67,7	33,3
akrokran	98,0—	62,5	75,0	17,4	9,7	33,3
n		8	8	138	31	24

Serija iz Dobrače je najbolj podobna seriji iz Turnišča. Pri tej zadnji imamo celo še višji odstotek akrokranih lobanj. Ostale serije se nekoliko ločijo od teh dveh in je pri njih material enakomernejše razporejen v okviru variacijske širine. V ptujski ter blejski »1948« najdemo največ primerov v metriokrani skupini. Za Dobračo je v glavnem vzrok te ekscentričnosti v razmeroma majhnih širinah, medtem ko najdemo v glavnem vzrok istemu pojavu za turniško serijo v znatnih višinah lobanj.

Fronto-parietalni indeks. — Znanih je devet fronto-parietalnih indeksov. To razmerje nam pokaže odnos med najmanjšo širino čela in največja širino nevrokranija. Pričakujemo, da imajo lobanje iz Dobrače glede na svojo dolihoidnost visoke fronto-parietalne indekse, saj je najmanjša širina čela, v nasprotju z interparietalno širino, malo variabilna mera. Zadnja je običajno majhna pri dolihoidnih lobanjah in so s tem frontoparietalni indeksi visoki. V resnici imamo v naši seriji le visoke fronto-parietalne indekse, vsi zneski so večji od 70. Najmanjši indeks znaša 71,2, največji 73,8. Vse lobanje s tako visokimi indeksi prištevamo k euryometopnim.

Tab. 9. Primerjava skupin fronto-parietalnih indeksov

		Dobrača %	Turnišče %	Ptuj %	B. »1948« %	B. »1949« %
stenometop	—65,9	—	—	20,8	13,2	25,7
metriometop	66,0—68,9	—	18,1	28,9	54,5	25,7
eurimetop	69,0—	100	81,9	50,5	52,5	48,6
n		9	11	173	38	39

Ta tabela (9) nam potrjuje že dognana dejstva glede na odnos med š/d in fronto-parietalnim indeksom. Po zadnjem indeksu je dobraška serija zopet najbližja turniški. Ostale tri so si med seboj sorodne in se oddaljujejo od prvih dveh, saj brahikranih lobanj v prvih dveh vobče nimamo. Te bi znižale fronto-parietalne indekse s svojimi večjimi širinami.

Tab. 10. Primerjava indeksov nevrokranija

	š/d		v/d		v/š		fronto-parietalni	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
Dobrača	73,5	73,1	72,5	73,9	98,2	102,2	72,4	71,9
Turnišče	74,2	75,2	75,7	77,8	102,5	105,2	69,7	71,1
Ptuj	76,0	78,1	72,4	71,9	95,5	92,2	69,5	68,8
Toldt	75,5	76,4	71,5	71,9	95,8	93,7	69,8	69,7
Bled »1948«	75,7	77,8	71,5	73,2	95,9	94,7	68,6	68,2
Bled »1949«	76,2	78,7	70,6	76,1	95,6	94,2	68,7	67,0

Viscerokranion

Še bolj pičle podatke kot o nevrokraniju imamo o viscerokraniju. Nekaj mer je bilo že prikazanih v splošni razpredelnici meritev na lobanji, n. pr. bigonialna širina, širina nosu, orbite, višina mandibule v simfizi (Tab. 5). Merili smo tudi druge razdalje, dolžine, širine, višine in kote.

Za splošen vtis obraznega dela lobanje je pomemben morfološki indeks obraza ali kratko: obrazni indeks. Žal so znani le trije. Lobanja št. 19 ima 89,2, kar ravno še prištevamo mezoprozopnemu obrazu; vendar se pa že močno približuje leptoprozopiji. Št. 24 ima prav tako mezoprozopni obrazni del, medtem ko je lobanja št. ID gir 2 izjema glede na razmerja viscerokranija. Takoj pa je treba pripomniti, da je to tista lobanja, ki je brez zob. Glede na to ima reducirane alveolarne nastavke obeh čeljustnic in s tem manjšo višino obraza (gn—n) ter višino mandibule. Tako je moglo priti do tega, da ima obrazni indeks 68,9 in je hiperevriprozopna.

Računali smo gornji obrazni indeks po Kollmanu in Virchowu. Po Kollmanu imamo štiri indekse. V teh primerjamo zgornjo obrazno višino in širino obraza (zy—zy). Imamo štiri znane bizigmatikalne širine; to število nam je omejilo računanje zgornjih obraznih indeksov po Kollmanu. Najmanjši indeks smo določili na moški lobanji št. 24, to je 49,5 in prištevamo s tem lobanjo med nizke gornje obraze; približuje pa se že močno srednje visokim gornjim obrazom. Ostale tri lobanje prištevamo po indeksih med srednje visoke gornje obraze z indeksi 52,3, 52,5 in 53,9.

Gornjih obraznih indeksov po Virchowu je znanih sedem, glede na to, da se z gornjo višino obraza primerja srednja širina obraznega dela (zm—zm). Od teh ima najmanjšo vrednost zopet lobanja št. 24 z indeksom 64,9, kar bi bil že hiperhameprozopni gornji obraz. Štiri lobanje so hameprozopne, ena pa št. B/7 7 z indeksom 77,6, leptoprozopna. Kakega tesnega odnosa med celotnim obraznim indeksom in gornjim indeksom obraza ni. To je razumljivo v dejstvu, da je med prizadetimi merami najvariabilnejša višina obraza. V tej meri so največje razlike v razdalji med dnom nosne odprtine in gnationom, tako da je zgornja obrazna višina mnogo manj variabilna mera kot celotna višina.

Prave slike oblike lobanjskih obraznih delov iz Dobrače nimamo, ker so znani le trije indeksi celotnega obraza in štirje gornji obrazni indeksi. Indeks po Virchowu, ki nam je bolje poznan, ne pove mnogo za splošen vtis o obrazu.

Glede na zunanji obris obraza so zelo povedni jugofrontalni, jugomandibularni in frontomandibularni indeksi. Od jugofrontalnih indeksov so znani štirje, od drugega, jugomandibularnega, pa trije. Najmanjši jugofrontalni indeks je 75,0, največji pa 77,9. Te vrednosti nam povedo, da imamo opraviti z lobanjami razmeroma

majhnih bizigialnih širin v primerjavi z najmanjšo širino čela. Ličnice na teh obrazih ne izstopajo izrazito. Takoj s tem moramo primerjati jugomandibularni indeks, ki nam govori o razmerju širin v spodnjem delu obraza. Žal imamo le tri indekse, ki so dokaj različni: 75,0, 78,5 in 85,3. Oba prvoomenjena (jugofrontalni in jugomandibularni 75,0) pripadata isti lobanji (št. 24), ki ima v primeri s širino mandibule in čela sorazmerno najširše ličnice. Kot vidimo, sta mandibula in čelo enako široka.

Po teh indeksih merjene lobanje se prav lepo vključujejo med lobanje splošnega evropskega tipa recentnih ljudi. Srednje vrednosti jugofrontalnih (m 74,6, ž 75,3) in jugomandibularnih (m 76,6, ž 76,5) indeksov ptujskih lobanj nam pokažejo, da imamo opravka s serijami podobnih obraznih razmerij, dasi sta seriji zelo slabo primerljivi zaradi razlike v številu primerov. Jugomandibularni indeks lobanje ID gir 2 (85,3) se oddaljuje od srednje vrednosti istega indeksa ptujskih lobanj. Njena značilnost so ozke ličnice in razmeroma široka mandibula v gonionih. Za dobraško serijo težko govorimo o razliki indeksa omenjene lobanje v tem smislu, ker imamo v celoti le tri znane indekse.

Nekoliko več vemo o razmerju najmanjše širine čela in največje širine spodnje čeljustnice. Znanih imamo sedem frontomandibularnih indeksov, ki so bili določeni na petih moških lobanjah, na eni ženski in na fragmentih lobanje št. 49, ki ji spola ni bilo mogoče določiti. V zvezi z ženskim spolom pričakujemo najnižje indekse, ker imajo ženske lobanje na splošno ožje mandibule, in to glede na katero koli širinsko obrazno mero. Ta je v resnici najnižji (93,4) na ženski lobanji. S tem številom se ženska lobanja št. 27 uvršča med leptomandibularne. Najvišji indeks najdemo na lobanji ID gir 2, 109,4, kar nas prav tako ne preseneča, saj smo že pri jugomandibularnem indeksu videli, da je lobanja široka v spodnjem delu obraza. Ostale vrednosti indeksov so med tema dvema skrajnima številka. Sicer pa vidimo, da variacijska širina ni velika. Obe prizadeti širinski meri sta le malo različni med seboj, ali celo enaki (v primeru št. 24).

Tab. 11. Primerjava odstotne razporedbe glede na fronto-mandibularne indekse Dobrače in drugih staroslovanskih grobišč

		Dobrača	Turnišče	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%
leptomandibular	— 94,9	14,3	—	8,1	28,5
mesomandibular	95,0—104,9	57,2	70	54,0	48,8
eurimandibular	105,0—	28,5	30	37,9	22,9
n		7	10	37	39

Iz tabele je razvidno, da imamo v seriji iz Dobrače največ mezo-mandibularnih obrazov, to se pravi, da je razlika v širinah »ft—ft« ter »go—go« majhna, in to v obe smeri; ali je gornja mera manjša

ali spodnja. Isto najdemo v ostalih staroslovanskih nekropolah, kjer pa — razen v seriji Bled »1949« — zasledimo rahlo tendenco k euri-mandibularnim obrazom.

Obrazni koti. — Merili smo kot, ki ga omejuje linija nazion (n)—prosthion (pr) s frankfurtsko horizontalo, in sicer na štirih moških ter dveh ženskih lobanjah. Razlike v vrednostih so velike: najmanjši kot 79° , največji 94° . Oba ta mejna kota imata ženski lobanji. Po teh številkah pripada manjši kot (lobanja št. 22) prognatnemu obrazu, ki ga v opisu nismo označili kot takšnega, saj je kot 79° že pri meji ($79,9^\circ$) k mezognatnim obrazom. Hiperortognatni obrazi imajo kote nad 93° . Glede na to govorimo v zvezi z lobanjami iz Dobrače o dveh hiperortognatnih obrazih; to sta ženska lobanja št. 18* in moška ID gir 2. Koti ostalih treh lobanj znašajo: št. 19 83° , št. 23 82° in št. 24 88° . Prvi dve vrednosti se nahajata med mezognatnimi in zadnja med ortognatnimi obrazi. Ker je število obraznih kotov le pičlo, ne moremo povedati kaj splošnega o oblikah profilov tedanjih »Dobračanov«. Tu vidimo vse primere in oblike glede na razdelitev po velikosti kotov, in to že med šestimi merami.

Kot nagnjenosti čelnice. — Ta kot omejujeta premici nasion—bregma in nasion—inion. Glede na raznolikost meritve tega kota zaradi različnih avtorjev so koti težko primerljivi. Največji kot med dobraškimi lobanjami (71°) imata dve moški lobanji št. ID gir 2 in B/7 7, najmanjši pa (58°) edina merjena ženska lobanja št. 22 in moška št. 23. Spolne razlike tu ne moremo zaslediti, niti ne skupinske značilnosti merjenih lobanj.

Orbitalni indeks. — Znanih je osem indeksov boljše ali slabše ohranjenih lobanj. Šest jih pripada moškim, dve ženskim. Najmanjši indeks imata lobanji št. 23 in 59 (obe $75,0$), največjega, $84,5$, najdemo zopet med moškimi lobanjami, in sicer na št. 24. Najnižji indeksi $75,0$ in $75,6$ spadajo še med hamekonhne orbite, vendar so pa že blizu meje ($75,9$) k mezokonhnim. Očnico z indeksom $84,5$ imenujemo še mezokonhno, je pa tudi že pri meji k hipsikonhni. Vidimo, da nimamo niti visokih niti pravih nizkih orbit.

Tab. 12. Skupinska primerjava orbitalnih indeksov med staroslovanskimi grobišči

		Dobrača	Turnišče	Ptuj	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%	%
hamekonh	—75,9	37,5	28,6	22,9	18,6	—
mezokonh	76,0—84,9	62,5	57,1	54,2	55,7	40
hipsikonh	85,0—	—	14,3	22,9	26,6	60
n		8	7	109	27	10

* Obrazni del lobanje razpadel; rekonstrukcija ni bila možna.

V ostalih serijah najdemo več ekstremnih tipov. Izjema je le Bled »1949«, ki ima pretežno večino visokih očnic in je celo popolnoma brez nizkih. Drugod najdemo vse oblike in prehode iz ene oblike v drugo. Zdi se, da so orbitalni indeksi v odvisnosti z širinsko-dolžinskimi. Čim manjši je prvi indeks, tem manjši je tudi drugi ali: dolge lobanje imajo nižje orbite, okroglejše pa nagibajo v glavnem bolj k hipsikonhiji. To opazovanje lahko do neke mere pokažemo na materialu iz Dobrače.

Nazalni indeks. — Mere glede na koščen nos so zelo pičle. Izračunana sta le dva indeksa nosu, in to na dveh moških lobanjah. Lobanja št. 19 ima indeks 51,0, torej še hamerin nos, je pa to že prehod k mezoriniji; lobanja B/7 7 ima 47,2, to je mezorini nos. Na osnovi teh dveh indeksov ne moremo delati nikakih sklepov.

Jugomalarni indeks. — Tudi ob tem indeksu ne moremo pričakovati mnogo podatkov, saj primerjamo bizigialno širino in diameter zm—zm. Poznamo štiri tovrstne indekse, tri na moških in enega na ženski lobanji. Najmanjši indeks znaša 73,9 (lobanja št. 19), največji 75,8 (lobanja št. 24). Povprečna vrednost za isti indeks pri moških ptujskih lobanjah znaša 72,5, pri ženskih 71,5. Te številke, ki so manjše od vrednosti, dobljenih na lobanjah naše serije, nam izpovedujejo, da imajo lobanje iz Dobrače manj izbočene zigomatične loke ali da je razlika med zy—zy in zm—zm pri dobraških lobanjah manjša.

Indeksi cele lobanje

Index cranio-facialis transversus. — Primerjavo širine obraznega dela in največje širine možganskega dela lobanje smo mogli izvesti na treh moških in eni ženski lobanji. Najmanjšo vrednost smo dobili na lobanji ID gir 2, 91,7, največjo pa na št. 24, namreč 96,5. Te vrednosti so nekako še v srednjih mejah. Ako jih primerjamo s ptujskimi, so na splošno višje od njih, ker je le najmanjši indeks manjši od dobljene srednje vrednosti za Ptuj. Razlika v širini obraznega in možganskega dela lobanj ni posebno velika.

Index cranio-facialis verticalis. — Razmerje gornje višine obraza (nasion—prosthion) in celotne višine lobanje (basion—bregma) smo lahko računali na štirih moških in dveh ženskih lobanjah. Variacijska širina indeksa je sorazmerno majhna. Najmanjši indeks znaša 47,4 na lobanji št. 24, največji 52,3 na lobanji št. B/7 7. Povprečna vrednost ptujskih moških lobanj je 51,3, ženskih pa 49,8. V primerjavi s Ptujem imajo te lobanje nekoliko manjše višine (n—pr); glede na Turnišče, kjer se raztezajo indeksi moških lobanj od 40,7 do 50,7, so pa višine (ba—b) manjše, vendar pa ni toliko razlike v meri obraznega dela.

Index cranio-facialis longitudinalis. — Odnos dolžine obraznega dela (ba—pr) in dolžine lobanje (g—o) je znan za pet moških in eno žensko lobanjo. Najmanjša vrednost znaša 49,4, največja 54,0. V primerjavi s Ptujem vidimo dokajšnjo podobnost, saj je srednja vrednost moških ptujskih lobanj 52,6, ženskih 51,4. Prav isto povprečno vrednost bi mogle imeti dobraške lobanje, če bi bile glede na število primerov bolj primerljive z znatno večjo ptujsko serijo. 50,6 je srednja vrednost indeksa moških lobanj iz Turnišča, iz Dobrače 51,6. V Turnišču naletimo na daljše nevrokranije, medtem ko se Dobrača ne razlikuje mnogo niti od ene niti od druge obeh serij.

Postkranialni skelet

Možno je bilo izvesti zelo malo meritev na kosteh, razen lobanje; največ jih imamo na stegnenicah: dolžine, premere, obode. Ena medenica je merljiva (št. 29), medenica št. 41, ki je sicer popolna, pa po svojih delih ni dovolj kongruentna, da bi mogla biti sestavljena. Zmerjeni sta bili dve križnici in širina tretje. Vsi ti podatki pa so prepričali, da bi jih mogli podrobneje obravnavati.

Tab. 13. Primerjava srednjih vrednosti mer femurjev iz staroslovanskih grobišč

	Dobrača		Turnišče		Ptuj		Bled »1948«		Bled »1949«	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
longitudo	469	419,5	458,2	417,0	458,5	427,1	445,0	—	447,0	395,0
diam. bicond.	75	—	82,5	70,6	84,3	75,9	—	—	—	—
diam. capitis	50,0	40,6	49,5	42,6	—	—	—	—	—	—
diam. sagit. diaphysis	29,0	23,2	30,2	24,3	34,5	32,0	—	—	—	—
diam. trans. diaphysis	27,3	23,4	28,6	25,8	27,5	24,5	—	—	—	—
circumferent. minima	88,6	74,6	92,4	79,0	92,6	82,3	—	—	—	—
n*	5	2	6	7	64	43	16	—	—	—

Zaključek

Grobišče Dobrača je iz XII.—XIII. stoletja in lahko ta okostja primerjamo s staroslovanskimi, ne samo na teritoriju Jugoslavije, temveč tudi z ostalimi iz Prusije, Šlezije, Poljske, Češke, Rusije in Bolgarije. Ta kostni material je močno pomemben, ker je najden v predelu, od koder nimamo še nikakih tovrstnih podatkov. Razjasni

* Numerus izraža število okostij, katerim smo mogli izmeriti dolžino femurjev. Število posameznih meritev na stegnenici običajno ne ustreza vsem različnim meritvam, ker se ostale (razen celokupne dolžine) lahko vršijo tudi na fragmentih kosti.

nam lahko tipološki sestav južnih Slovanov one dobe v tem predelu. Žal je materiala iz Dobrače le malo, saj popolnih okostij sploh nimamo. Prav tako nimamo dovolj dolgih kosti, da bi mogli določiti telesne višine individuov, razen v enem primeru, kjer pa ne poznamo ostalih delov okostja in tako ne spola te osebe.

Potrebno je, da najdemo zveze in morebitne razlike prvenstveno s sosednjo Bolgarijo. Po dolžinah in višinah so lobanje iz Dobrače razsežnejše od bolgarskih, nasprotno pa so širine večje na bolgarskih. V zvezi s tem imajo bolgarske višje širinsko-dolžinske indekse in je večina brahikranih lobanj, dobraške pa so v večini doliho-krane. Med višinsko-dolžinskim indeksom ene in druge serije ni očitnih razlik, ker sta obe prizadeti meri približno sorazmerno manjši na bolgarskih lobanjah. Jasna je ponovna razlika v višinsko-širinskem indeksu. To odstotno izraženo sorazmerje je manjše na bolgarskih lobanjah, ker imajo te nižje višine in večje širine. V širini čela je majhna razlika v prilog večje vrednosti dobraških lobanj. V razmerju širine in višine očnic ni znatnih razlik med serijama. Ostalega obraznega dela lobanj ne moremo primerjati zaradi pomanjkanja podatkov v seriji »Dobrača«. Primerjali smo le moške lobanje, ker je ženskih dobraških premajhno število. Kolikor vidimo razlik med bolgarskimi in dobraškimi lobanjami, so te v absolutnih merah razmeroma majhne (3–4 mm). Kljub temu smo ob teh pozorni, ker vidimo, da obstajajo razlike posledno v takšni smeri, ki približuje bolgarske bolj vzhodni skupini, dobraške pa zahodni. Če bi imeli zadostno število okostij, bi temu dejstvu pripisovali večji pomen.

Schwidetzka govori o dinarskih elementih v serijah Južnih Slovanov in jih pričakuje v zapadnem delu Balkanskega polotoka. Med bolgarskimi lobanjami jih, kot sama pravi, ni z gotovostjo zasledila. Naj poudarimo, da tudi v dobraški nekropoli nismo zasledili znakov dinarskega tipa. Glede na to, da je število merljivih lobanj zelo omejeno in da poleg tega ne poznamo višine oseb, ne moremo trditi, da bi se ti znaki ne mogli morda najti na kakem večjem ali vsaj bolje ohranjenem materialu. Gotovo pa je, da v tem času dinarski element še ni imel velike vloge v sestavu prebivalstva Dobrače. V potrditev te teze bi morali dobiti v preiskavo še kakšno staroslovansko grobišče z juga oziroma jugovzhoda FLRJ in z bolj ohranjenimi okostji. Dinarske znake najdemo v slovenskih grobiščih, toda v majhnem odstotku, kar velja tudi za hrvaške najdbe.

Glede na dejansko tipološko sestavo prebivalstva, od katerega imamo dele okostij, zelo težko kaj določnega povemo. Vidimo, da manjkajo alpski, dinarski in baltidni znaki, da ne govorimo o mongolidnih. Morda lahko zagovarjamo prisotnost paleoevropskih (B/77), mediteranidnih in atlanto-nordidnih elementov. Kakšno je razmerje enih, drugih in tretjih, nikakor ne moremo pojasniti, ker ne poznamo

dovolj pripadajočih dolgih kosti in prav nobene višine oseb ohranjenih lobanj.

Po avtorjih Lissauerju (*Crania Prussica*), Asmusu (Meklenburška), Matiegka 1891 (češki Stari Slovani), Müllerju 1906 (Saška), Frankenbergju, Stojanowskem poznamo Stare Slovane zapadne skupine kot dolgoglave z nizkim širinsko-dolžinskim in visokim višinsko-širinskim indeksom. Po vseh teh značilnostih se lobanje grobišča »Dobrača« vključujejo v omenjeno skupino. Isto vidimo v grobiščih Slovenije in severne Hrvatske. Schwidetzka je obdelala sedem lobanj iz Bosne, ki so krajše, širše, ožje, okroglejše kot lobanje zahodne slovanske skupine (l. c. stran 14). To delo ni bilo posebej objavljeno, zaradi tega si nismo prav na jasnem glede na datacijo okostij. Upoštevala je pa te podatke v svoji splošni razpravi o staroslovanskih skeletih. Nujno potrebno bi bilo pregledati v tem pogledu material iz Bosne. Verjetno je v teh lobanjah vzrok, da je avtorica Schwidetzka videla zastopan dovolj močan dinarski element v Južnih Slovanih že v tem zgodnjem času in tako postavila posebno južno skupino staroslovanskih grobišč v nasprotju z zapadno in vzhodno. Ni nam treba posebej poudarjati, da imamo v vzhodni skupini krajše in višje lobanje z vplivom baltidnih, alpidnih in mongolidnih znakov. Posamezna grobišča se v nekih znakih lahko razlikujejo od pripadajoče skupine, n. pr. južnoslovaški Děvín, ki ga po visokih širinsko-dolžinskih indeksih Schwidetzka uvršča v južno skupino. Imamo tudi v vzhodni skupini razlike, ki kažejo različno procentualno udeležbo enih in drugih znakov. Za nas je potrebno, da izpopolnimo splošno sliko na področju naše države in da poleg tega dobimo dodatna poročila iz sosednje Bolgarije. Potem bomo ali ovrgli do nedavnega utrjeno mnenje o starih Južnih Slovanih, ki da so različni od zahodnih, ali pa bomo spoznali, da je na našem teritoriju živela velika mešanica, od katere kažejo nekatere skupine podobnosti z zahodno, druge več z vzhodno staroslovansko skupino, ali pa so svojske kombinacije.

Ob dejstvu, da moramo priključiti novejšo antropološko obdelane skelete iz Slovenije, Hrvatske in pričujoče iz Srbije, zahodni staroslovanski skupini, se lahko pridružujemo mnenju Ivanička (l. c. str. 90), da so naši predniki prišli v naše kraje preko severozapada in ne direktno z vzhoda. Vendar še dopuščamo to možnost za jugovzhodni del države, ker imamo od tam še premalo podatkov.

Na koncu se zahvaljujem dr. M. Garašninu (Arheol. inst. SAN), da mi je prepustil kostni material iz Dobrače v obdelavo.

LITERATURA

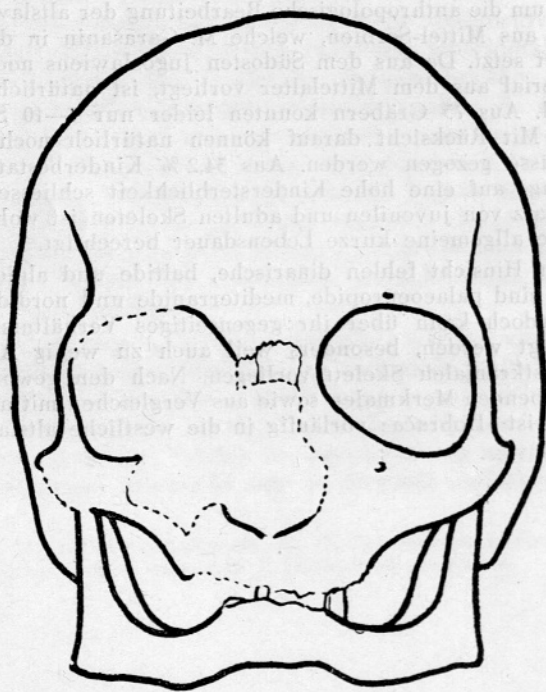
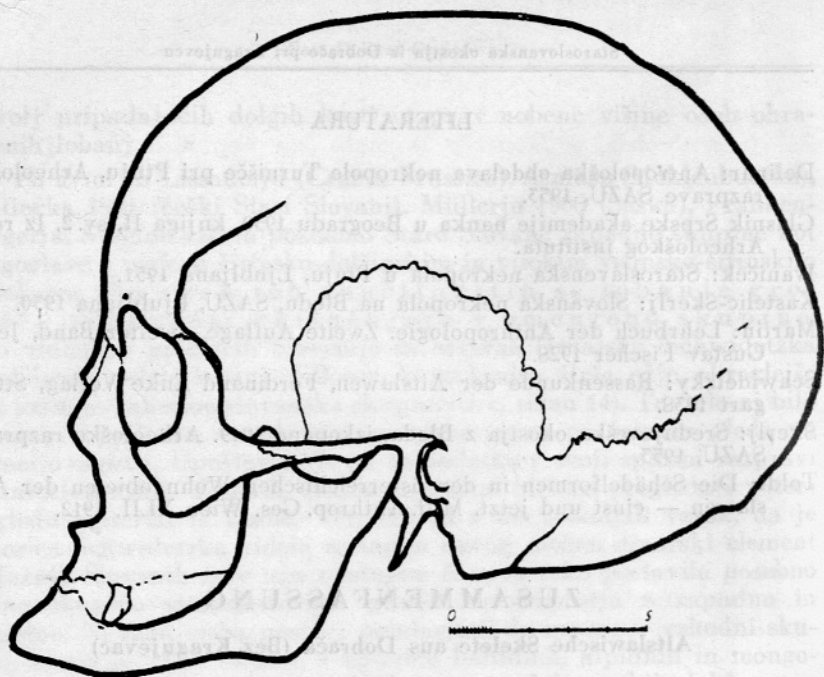
- Dolar: Antropološka obdelava nekropole Turnišče pri Ptuj, Arheološke razprave SAZU, 1953.
- Glasnik Srpske akademije nauka u Beogradu 1950, knjiga II, sv. 2. Iz rada Arheološkog instituta.
- Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj, Ljubljana 1951.
- Kastelic-Skerlj: Slovanska nekropola na Bledu, SAZU, Ljubljana 1950.
- Martin: Lehrbuch der Anthropologie. Zweite Auflage, zweiter Band, Jena, Gustav Fischer 1928.
- Schwidetzky: Rassenkunde der Altslawen, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1938.
- Skerlj: Srednjeveška okostja z Bleda, izkopana 1949. Arheološke razprave SAZU, 1953.
- Toldt: Die Schädelformen in den österreichischen Wohngebieten der Alt-slawen — einst und jetzt. Mitt. Anthrop. Ges. Wien XLII, 1912.

ZUSAMMENFASSUNG

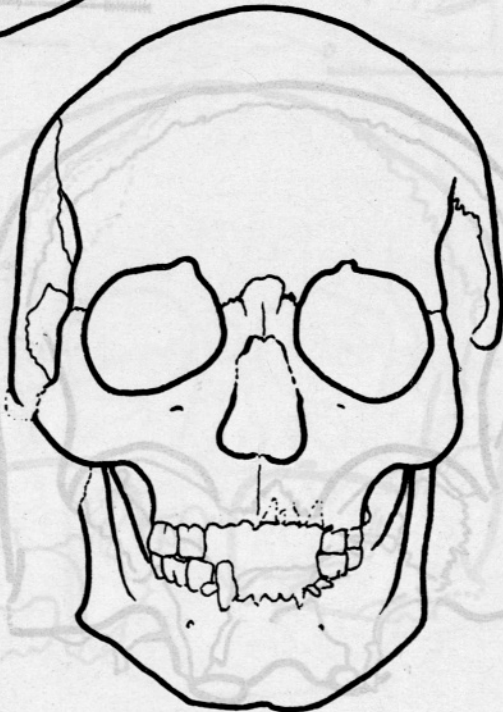
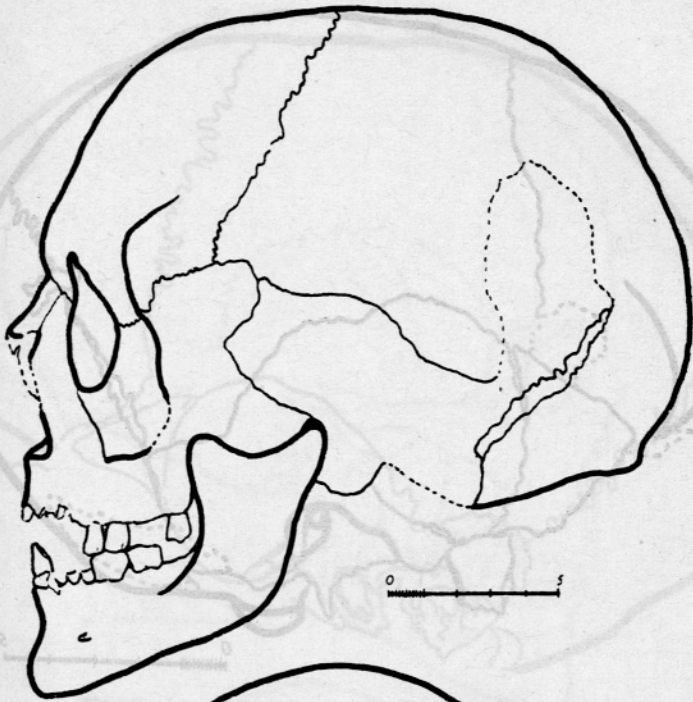
Altslawische Skelete aus Dobrača (Bez. Kragujevac)

Es handelt sich um die anthropologische Bearbeitung der altslawischen Nekropole Dobrača aus Mittel-Serbien, welche M. Garašanin in das XII. bis XIII. Jahrhundert setzt. Da aus dem Südosten Jugoslawiens noch sehr wenig Knochenmaterial aus dem Mittelalter vorliegt, ist natürlich jeder neue Fund wertvoll. Aus 75 Gräbern konnten leider nur 7—10 Schädel bearbeitet werden. Mit Rücksicht darauf können natürlich noch keine weittragenden Schlüsse gezogen werden. Aus 34,2 % Kinderbestattungen können wir allerdings auf eine hohe Kindersterblichkeit schliessen. Aus dem hohen Prozentsatz von juvenilen und adulten Skeleten ist wohl auch der Schluss auf eine allgemeine kurze Lebensdauer berechtigt.

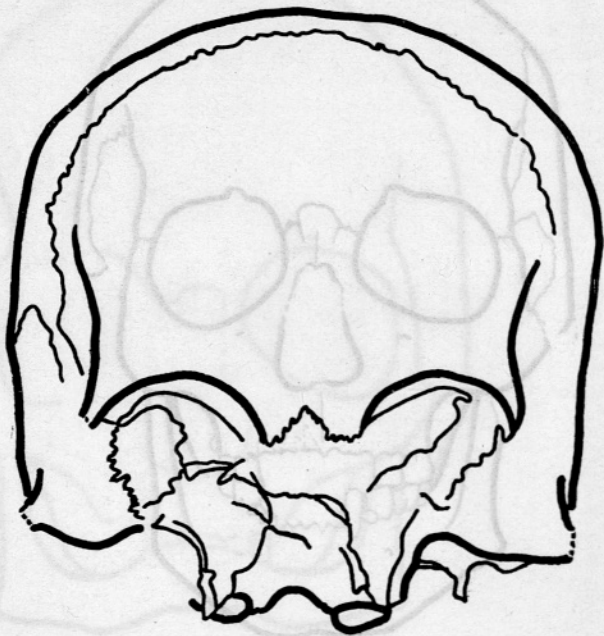
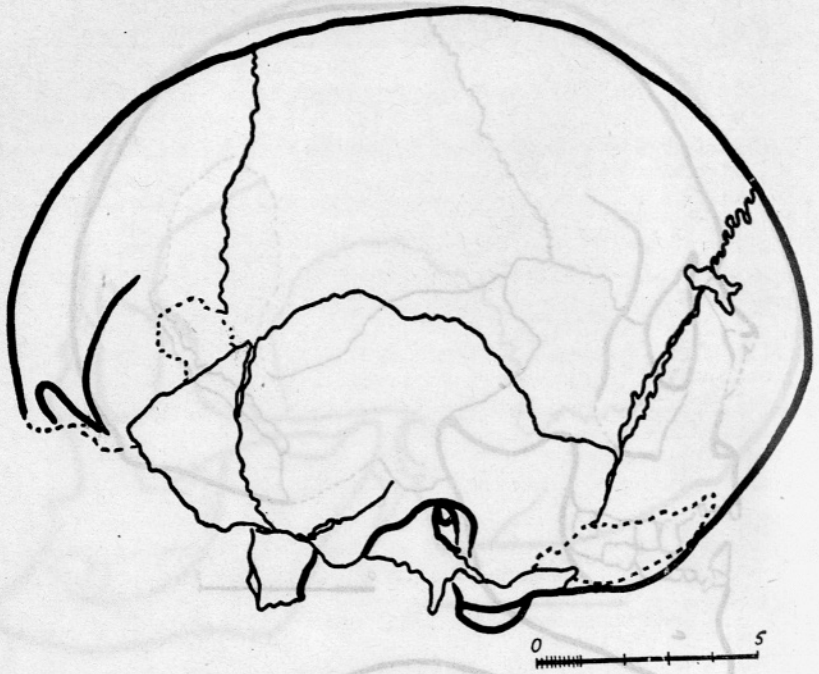
In typologischer Hinsicht fehlen dinarische, baltide und alpine Elemente; andererseits sind palaeoeuropide, mediterranide und nordide vielleicht vorhanden, jedoch kann über ihr gegenseitiges Verhältnis leider noch nichts ausgesagt werden, besonders weil auch zu wenig Anhaltspunkte von dem postkranialen Skelett vorliegen. Nach den gewonnenen Massen und beschreibenden Merkmalen sowie aus Vergleichen mit anderen altslawischen Serien ist »Dobrača« vorläufig in die westliche altslawische Gruppe einzureihen.

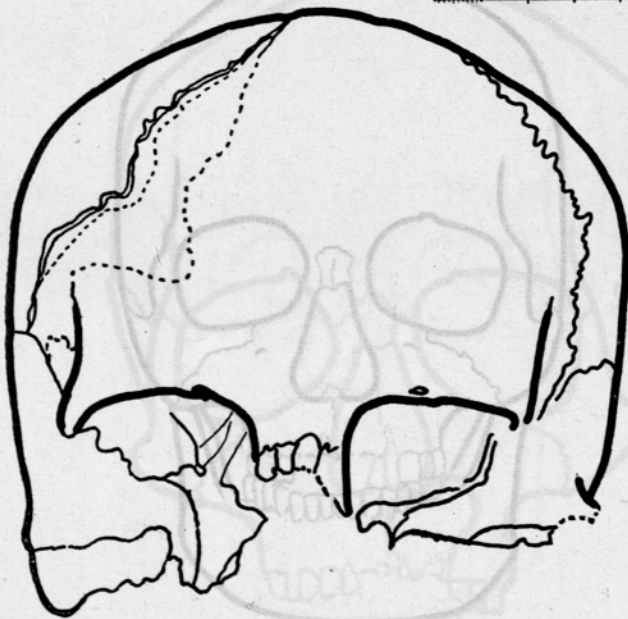
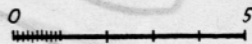
Risba 1. Lob. I D, gir. 2

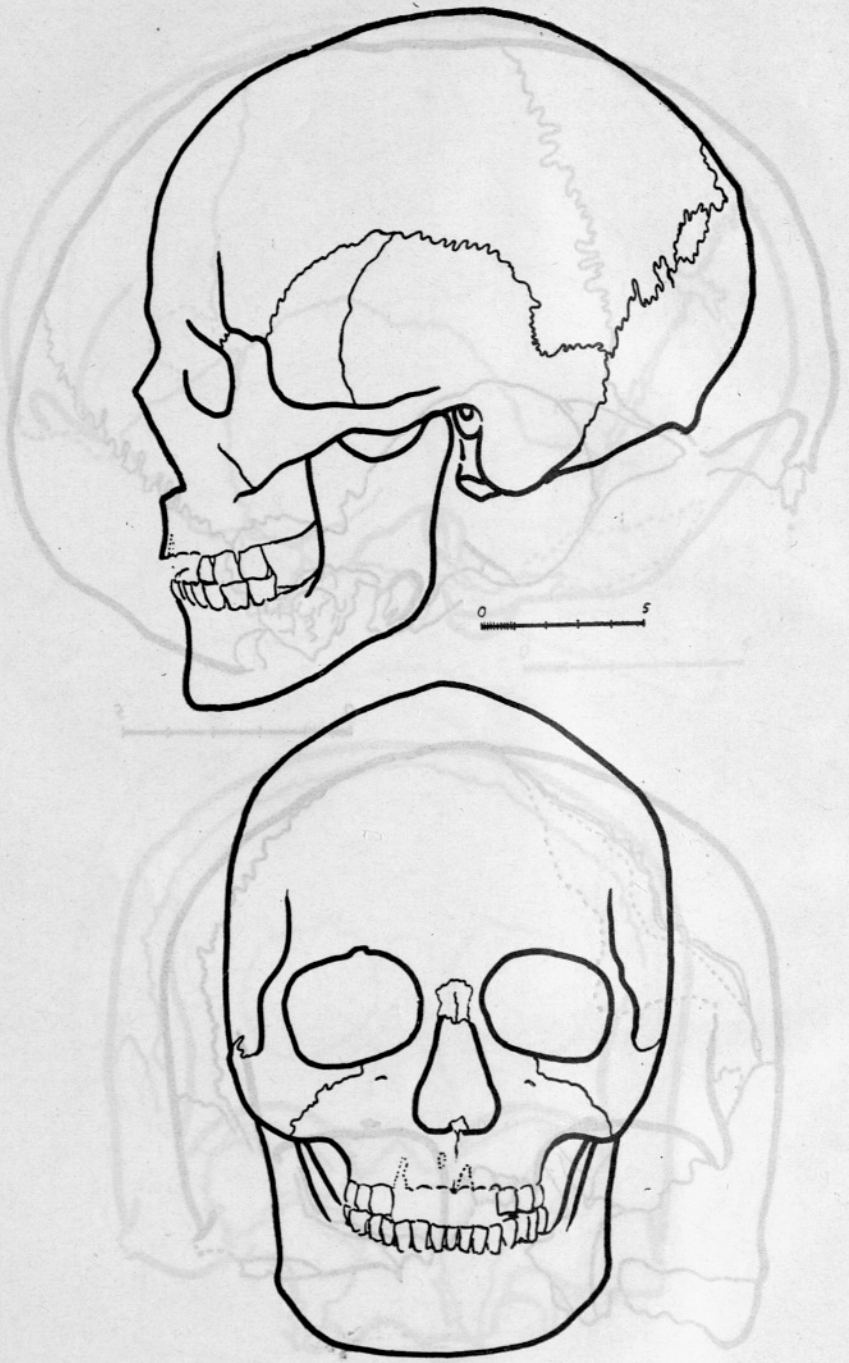
Risba 2. Lob. B/7 7.

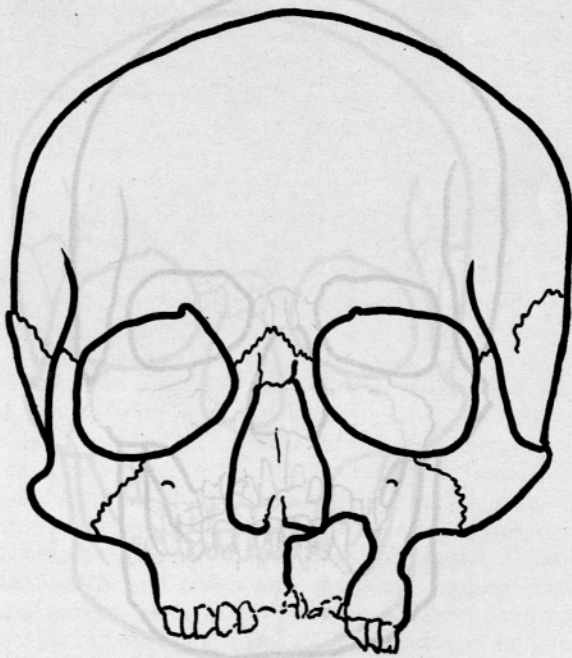
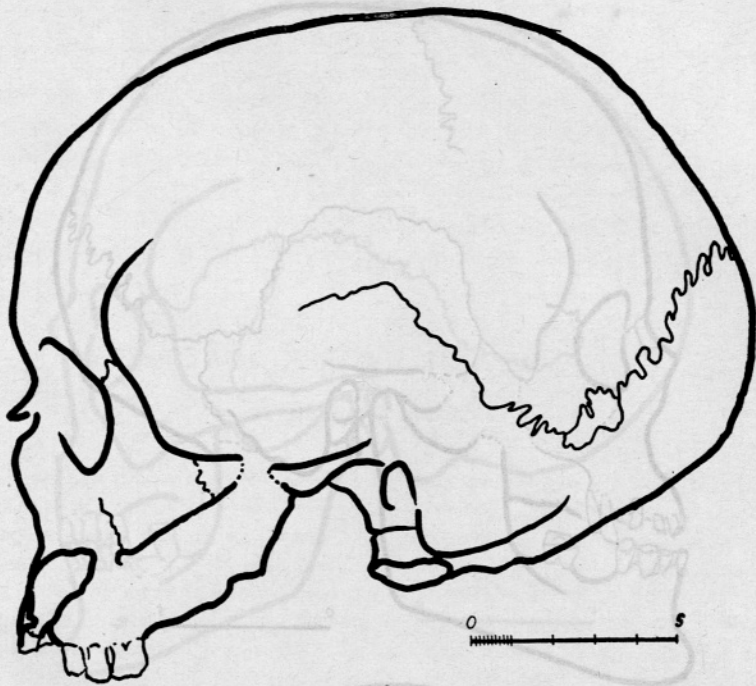
Risba 3. Lob. 8

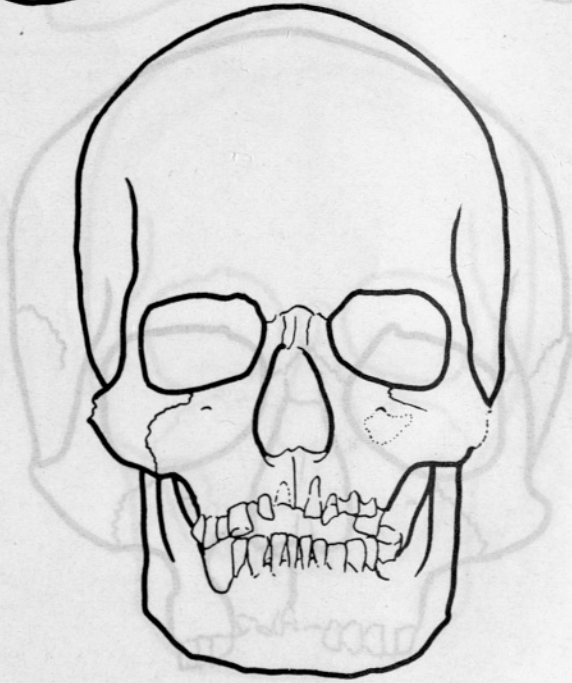
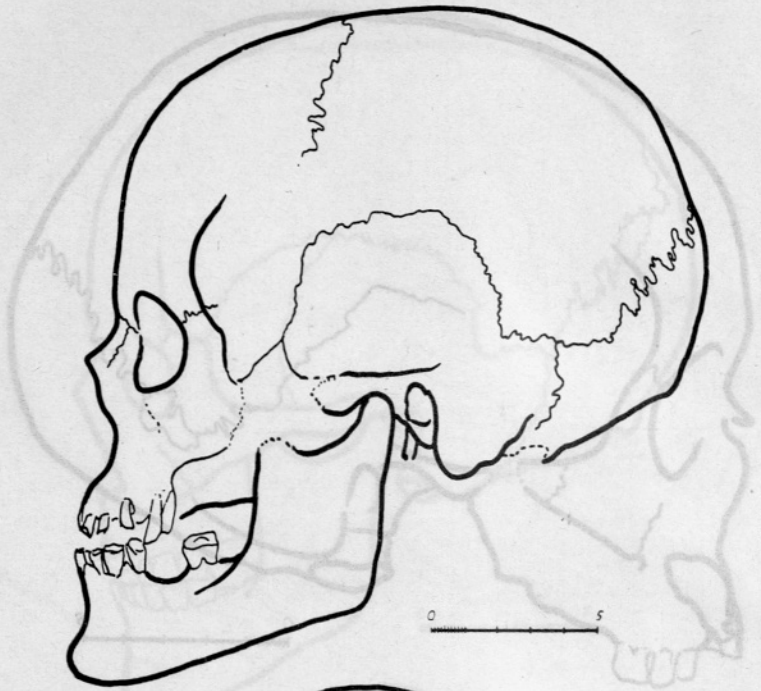
Risba 4. Lob. 18

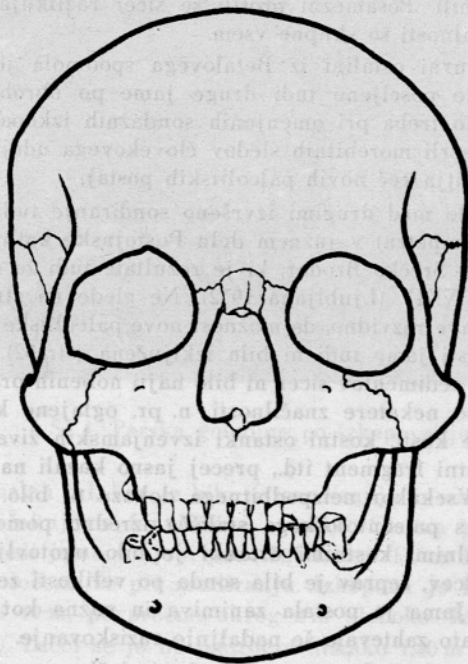
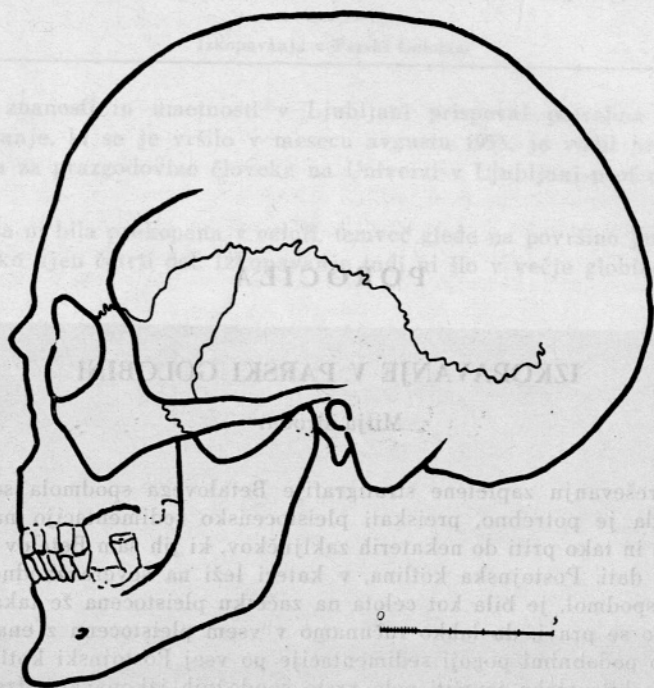
Risba 5. Lob. 19

Risba 6. Lob. 22

Risba 7. Lob. 25

Risba 8. Lob. 24